

УДК 378.147

**РОЗРОБКА КОМПЛЕКСУ ВПРАВ У МЕЖАХ КУРСОВОЇ,
БАКАЛАВРСЬКОЇ ЧИ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ
З МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ**

Богушевич Н. В.

У статті визначено причини труднощів, що виникають у студентів при розробці комплексу вправ у межах курсової чи кваліфікаційної роботи з методики навчання іноземних мов, робиться спроба визначити поняття "комплекс вправ" та виокремити вимоги до комплексу вправ.

Ключові слова: комплекс вправ, курсова, бакалаврська, дипломна, магістерська робота, вимоги до комплексу вправ.

В статье определены причины трудностей, с которыми сталкиваются студенты при разработке комплекса упражнений в рамках курсовой или квалификационной работы, делается попытка дать определение термина "комплекс упражнений" и выделить основные требования к комплексу упражнений.

Ключевые слова: комплекс упражнений, курсовая, бакалаврская, дипломная, магистерская работа, требования к комплексу упражнений.

The article focuses on the difficulties students encounter while designing a set of exercises within a term paper, a bachelor's, specialist's or master's paper on the methodology of teaching foreign languages. The author proposes a definition of the concept of "set of exercises" and the requirements to a set of exercises.

Key words: set of exercises, term paper, bachelor's, specialist's or master's paper, requirements to a set of exercises.

У процесі виконання зазначених у назві статті робіт ставляться, окрім інших, завдання розширити та поглибити теоретичні знання студентів з досліджуваної проблеми та розвинути їхні вміння *практично реалізовувати результати дослідження в самостійних розробках* для вирішення конкретних професійно-методичних завдань [2; 3; 4; 5; 8; 9; 11; 12]. Тому всі згадані види робіт обов'язково передбачають теоретичне дослідження проблеми та розробку нової методики на основі висновків з теоретичного дослідження. Це цілком відповідає вимогам, що висувуються до вчителя іноземної мови (ІМ), який повинен бути спроможним здійснювати конструктивно-плануючу функцію, що, зокрема, передбачає вміння "планувати і творчо конструювати як навчально-виховний процес в цілому, так і його компоненти з урахуванням особливостей навчання ІМ учнів певного рівня" [6, с. 14–15].

Розробка нової методики в межах курсової роботи та кваліфікаційних робіт з методики навчання ІМ – бакалаврської, дипломної, магістерської – дуже часто передбачає розробку комплексу вправ (КВ), особливо якщо йдеться про формування навичок або навчання видів мовленнєвої діяльності [3, с. 13; 4, с. 13–14; 5, с. 14; 11, с. 204]. Проте наш багаторічний досвід керівництва роботами показує, що студентам надзвичайно важко виконати це завдання.

Труднощі із розробкою КВ у студентів зумовлюються декількома причинами. По-перше, курсова, бакалаврська, дипломна та магістерська роботи, як правило, мають об'єкт, який є вже достатньо глибоко концептуально дослідженим, в той час як предмет є конкретизованим, має практичну спрямованість, "загостреним" на клас / етап, на використання певного прийому, засобу або реалізацію певного підходу у навчанні аспекту чи виду мовленнєвої діяльності. Наприклад, виконуючи бакалаврську роботу за темою "Формування лексичної компетенції в говорінні учнів 8–9 класів загальноосвітньої школи з урахуванням принципу активності", студент опиняється в ситуації, коли доступними є багато робіт (підручники, посібники, статті) щодо формування цієї компетенції й окремо

є джерела, в яких йдеться про сутність та загальні шляхи реалізації принципу активності. Але як поєднати це в одному комплексі теоретично, втілити це у конкретну практичну розробку, ще й з урахування психолого-педагогічних особливостей певного контингенту учнів та особливостей змісту навчання лексики на досліджуваному етапі? Добре було б, якби студент міг звернутися до роботи, в якій надаються рекомендації щодо загальних підходів до розробки КВ в межах зазначених робіт. Але в широко доступних студентам джерелах лише вказується на КВ як одну з форм, яку може прийняти розроблена методика. Відтак відсутність роботи, що є дороговказом для студентів при виконанні курсової чи кваліфікаційної роботи, є другою причиною, що зумовлює труднощі розробки КВ.

У цій статті ми маємо на *мети* дослідити деякі аспекти проблем розробки КВ для навчання аспекту чи виду мовленнєвої діяльності в межах курсової чи кваліфікаційної роботи з методики навчання ІМ. Зокрема, розпочати слід із розв'язання таких *завдань*:

1) визначити сутність поняття "комплекс вправ";

2) виокремити вимоги до КВ для навчання аспекту чи виду мовленнєвої діяльності.

Вивчення робіт з проблеми свідчить про те, що немає чіткого сталого погляду на поняття "комплекс вправ" та його місце у структурі системи вправ. Так, це поняття навіть не розглядається у словниках методичних термінів [1; 7]. У підручнику "Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах" колективу авторів під керівництвом С. Ю. Ніколаєвої [10, с. 68] термін "система" співвідноситься з конкретними видами мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння та письмо), а "підсистема" – із мовленнєвими навичками та уміннями, що складають зміст відповідних видів мовленнєвої діяльності (наприклад, підсистема для формування мовленнєвих навичок аудіювання, підсистема для розвитку вмінь аудіювання). Термін "комплекс вправ" вживається "стосовно конкретного мовного або мовленнєвого матеріалу (наприклад, комплекс вправ на засвоєння майбутнього часу)". Вправи, спрямовані на оволодіння конкретними навичками (наприклад, лексичними навичками аудіювання, орфографічними навичками письма тощо) та окремими вміннями (наприклад, обмінюватися репліками) в підручнику пропонується називати "групами". Іншу думку висловлює С. П. Шатілов, який запропонував таку ієрархію понять у цей підхід до розмежування термінів. Надамо аргументи на його користь.

Слово "група" вказує на гомогенний характер компонентів, в той час як "комплекс" підкреслює наявність структури, різноманітність та підпорядкованість компонентів. Очевидно, що сукупність вправ, розроблених в межах теми, наданої нами вище як приклад, "Формування лексичної компетенції в говорінні учнів 8–9 класів загальноосвітньої школи з урахуванням принципу активності", не можна назвати групою. По-перше, вона має містити вправи для формування лексичних навичок діалогічного та монологічного мовлення, в яких, безумовно, функціонують універсальні лексичні навички, але є й окремі, специфічні для кожної з форм говоріння. По-друге, предмет дослідження є конкретизованим: дослідниця, за умов дотримання загальних підходів до формування лексичної компетенції, має загострити увагу на більш глибокій та збалансованій реалізації принципу активності. Отже, така сукупність вправ входить складовою частиною у підсистему вправ для формування мовленнєвих навичок говоріння та є конкретизованою за своїм предметом. Водночас вона є складною за своєю структурою та змістом, а також цілісною, адже вирішує окрему стратегічну задачу. Відтак її слід вважати КВ. Розробка КВ є також доцільною в межах робіт за темами: "Формування репродуктивних лексичних навичок учнів основної загальноосвітньої школи шляхом розширення їх семантичних полів", "Навчання старшокласників ідіоматичної лексики", "Формування в учнів старшої школи компетентності в говорінні з використанням афоризмів", "Навчання граматики учнів 5–6 класів за допомогою зорової наочності" тощо.

Таким чином, під *комплексом вправ*, на нашу думку, слід розуміти сукупність вправ, які вирішують окрему, але стратегічну задачу, складаються із ієрархії груп, що містять гомогенні за своєю спрямованістю вправи. КВ у формі теоретичної матриці можна накладати на конкретний мовний чи мовленнєвий

матеріал, тому логічно говорити про КВ для формування граматичних навичок розуміння й використання Present Perfect, КВ для формування лексичних навичок для розуміння й використання іменників для позначення предметів одягу, КВ для навчання прийомів здогадки про значення незнайомих лексичних одиниць під час читання тощо.

Термін "комплекс" за своїм значенням близький до терміна "цикл", а "група" – до терміна "серія". Проте, як свідчить аналіз методичної літератури, за термінами "цикл" та "серія" закріпилися власні сфери застосування. Так, як правило, йдеться про "цикл уроків", "тематичний цикл", "серію фрагментів", "серію малюнків".

Щоб визначити базові вимоги до комплексу вправ, слід звернутися до визначення "системи вправ", адже комплекс вправ є її складовою. За С. П. Шатіловим, система вправ – це "така сукупність необхідних типів, видів та різновидів вправ, що виконуються у такій послідовності й у такій кількості, що враховують закономірності формування вмінь та навичок у різних видах мовленнєвої діяльності в їх взаємодії й забезпечують максимально високий рівень оволодіння ІМ в заданих умовах" [13, с. 59]. Система вправ має забезпечити:

- 1) підбір необхідних вправ, що відповідають характеру певної навички або вміння;
- 2) визначення необхідної послідовності вправ;
- 3) розташування навчального матеріалу та співвідношення його компонентів;
- 4) систематичність виконання певних вправ;
- 5) взаємозв'язок різних видів мовленнєвої діяльності [10, с. 64].

Відповідно, комплекс вправ повинен:

- мати відповідну номенклатуру: містити всі необхідні типи та види вправ, які відповідають характеру навички чи уміння, етапам їх формування та вдосконалення;

- визначати необхідну послідовність вправ: від мовних до умовно-мовленнєвих, далі до мовленнєвих, від рецептивних до репродуктивних та продуктивних, від детермінованих до недетермінованих; від вправ на основі простіших розумових операцій до вправ, що передбачають складну розумову діяльність;

- встановлювати співвідношення груп вправ відповідно до характеру навички чи уміння;

- навчати у взаємозв'язку з іншими аспектами чи видами мовленнєвої діяльності.

З огляду на наше розуміння КВ, додамо, що він повинен:

- за умов конкретизації предмета дослідження (урахування певного підходу, принципу; використання певного засобу навчання), відбивати специфіку цього фактору;

- урахувати вікові та індивідуально-психологічні особливості того контингенту учнів, для якого розробляється методика.

Розглянемо, які параметри повинен мати конкретний КВ з огляду на такі вимоги. Так, у КВ для формування лексичної компетенції в говорінні учнів 8–9 класів загальноосвітньої школи з урахуванням принципу активності повинні бути:

- 1) вправи для виконання на етапі ознайомлення, тренування та практики (номенклатура вправ);

- 2) вправи, що забезпечують рух від мовних, мовно-мовленнєвих до мовленнєвих, від рецептивних та (рецептивно-) репродуктивних до продуктивних. До уваги слід також брати обсяг контексту: засвоєння лексичних одиниць відбувається на рівні слова, словосполучення, речення, понадфразової єдності та тексту (послідовність вправ);

- 3) переважно умовно-мовленнєві репродуктивні та мовленнєві продуктивні вправи (співвідношення груп вправ);

- 4) вправи на читання та аудіювання діалогів-зразків та монологів-зразків, а також інформаційних текстів з метою забезпечення змістової основи мовлення та виконання репродуктивних мовленнєвих вправ (взаємопов'язане навчання аспектів та видів мовленнєвої діяльності);

5) вправи, що спрямовані на активізацію розумової, емоційної та мовленнєвої діяльності (реалізація принципу активності);

6) вправи на основі прийомів, предметного змісту, що є адекватними для відповідного контингенту учнів (урахування вікових та індивідуально-психологічних особливостей учнів).

Отже, КВ є складовою відповідної підсистеми вправ. Це сукупність вправ, що забезпечують вирішення конкретної, проте стратегічної задачі. КВ має ієрархічну структуру, що складається із низки груп вправ. Комплекс вправ має задовольняти низку вимог, що стосується номенклатури та послідовності вправ, співвідношення груп вправ, взаємопов'язаності з іншими аспектами та видами мовленнєвої діяльності, урахування конкретизуючих факторів (підхід, принцип, засіб тощо), урахування вікових та індивідуально-психологічних особливостей контингенту учнів. Перспектива подальших досліджень проблеми полягає у формулюванні рекомендацій (пам'ятки) молодим дослідникам щодо розробки КВ.

Література

1. Азимов Э. Г. Словарь методических терминов (теория и практика преподавания языков) / Э. Г. Азимов, А. Н. Щукин. – СПб. : Златоуст, 1999. – 472 с.
2. Бігич О. Б. Сторінка студента-дослідника / О. Б. Бігич // Іноземні мови. – 2000. – № 4. – С. 70–72.
3. Бобир С. Л. Виконуємо бакалаврську роботу з методики навчання іноземних мов : методичні рекомендації для студентів напряму 6.020303 "Філологія. Мова і література (англійська)" / С. Л. Бобир. – Чернігів : Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, 2012. – 56 с.
4. Бобир С. Л. Як виконати дипломну та магістерську роботу з методики навчання іноземних мов : методичні рекомендації для студентів спеціальності "Філологія. Мова і література (англійська)" освітньо-кваліфікаційних рівнів 7.02030302 та 8.02030302 / С. Л. Бобир. – Чернігів : Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, 2012. – 64 с.
5. Богушевич Н. В. Як виконувати курсову роботу з методики навчання іноземних мов : методичні рекомендації для студентів спеціальності 6.020303 "Філологія". Мова і література (англійська) / Н. В. Богушевич. – Чернігів : Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, 2010. – 36 с.
6. Виробничі функції, типові задачі діяльності та вміння учителя іноземної мови (спеціаліста) / кол. авт. під кер. С. Ю. Ніколаєвої. – К. : Ленвіт, 1999. – 96 с.
7. Колесникова И. Л. Англо-русский терминологический справочник по методике преподавания иностранных языков / И. Л. Колесникова, О. Л. Долгина. – СПб. : Русско-Балтийский информационный центр "Блиц", Cambridge University Press, 2001. – 224 с.
8. Коломієць В. О. Як виконувати курсову роботу : метод. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закл. / В. О. Коломієць. – К. : Вища шк., 2003. – 69 с.
9. Курсова робота з методики викладання іноземних мов : посібник для студентів вищих закладів освіти / кол. авт. під кер. С. Ю. Ніколаєвої, С. В. Гапонової. – К. : Ленвіт, 2003. – 96 с.
10. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах : підруч. для студентів вищих навч. закл. / О. Бігич, С. В. Гапонова, Г. А. Гринюк та ін.; кер. авт. кол. С. Ю. Ніколаєва. – 2-ге вид. – К. : Ленвіт, 2002. – 328 с.
11. Практикум з методики викладання іноземних мов мови у середніх навчальних закладах (на матеріалі англійської мови) : посібник для студентів / кол. авт. під кер. С. Ю. Ніколаєвої і Г. С. Бадаянц. – К. : Ленвіт, 2001. – 296 с.
12. Сажко Л. А. Вимоги до написання та захисту рефератів, курсових і дипломних робіт з методики навчання іноземних мов / Л. А. Сажко, С. В. Гапонова // Іноземні мови. – 1998. – № 2. – С. 54–62.
13. Шатилов С. Ф. Методика обучения немецкому языку в средней школе : учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. № 2103 "Иностр. яз." / С. Ф. Шатилов. – 2-е изд., дораб. – М. : Просвещение, 1986. – 223 с.